Ipek, Nedim

ISELJAVANJE IZ BOSNE I HERCEGOVINE (1878. - 1914.)

I – Uzroci iseljavanja

U početku XIX stoljeća, niti autoritet Osmanske države niti njen ugled u Bosni i Hercegovini nije bio jak. Pokret za nezavisnost i nacionalizam koji se pojavio u nekim mjestima na Balkanu prijetio je da u svim pokrajinama dovede do ustanaka i revolucija, ali se nije uspjelo s tom namjerom. Čak je Bosna bila jedna muslimanska država u punom značenju te riječi. Međutim, ustanak koji je počeo pod vođstvom Karađorđa u Srbiji (1804. godine) za Bosnu i Hercegovinu predstavljao je veliku opasnost. Karađorđe je pravio savezništvo s hrišćanima u Bosni i Hercegovini i imao namjeru stvaranja velike Srbije nakon ujedinjenja s Crnom Gorom. Pokretanje hrišćanske raje u Bosni i Hercegovini u vrijeme početaka ove ideje kod Srba kao i dugo trajanje rata bili su razlog za pokazivanje hrabrosti kod bosanskohercegovačkog stanovništva.[1] Zbog toga su odgovorni u Srbiji, nakon stvaranja srpske kneževine sve u cilju pokretanja pokreta protiv muslimana u Bosni i Hercegovini počeli sa stvaranjem srpskih četa. Ove čete su nakon prelaska granice pljačkale životinje koje su pripadale muslimanima, njihove životne namirnice kao i novac. One su, osim toga, počele paliti muslimanske kuće kao i ubijati muslimane. Oni nisu prezali čak ni od toga da ubijaju i hrišćanske svećenike koji

* Članak je objavljen u: "Prof. Dr. Hakki Dursun Yildiz armagani", na Marmara univerzitetu, Fakultet Prirodnih znanosti i Književnosti, Istanbul, 1995. godine, str. 295-308.

[1] Ahmet Cevat Eren, Bosna, str. 42-46.

nisu ispunjavali njihove želje, ali ni od ubijanja raje. S druge strane, trgovci koji su radi trgovačkih poslova išli iz Bosne i Hercegovine u Srbiju bili su prisiljeni ići u vojne formacije.[2] Hrvatske čete iz Dalmacije, koja se u to vrijeme nalazila pod vlašću Francuske, dobile su povoljnu priliku tako da su napadale bosanski teritorij i bili uzrokom nanošenja velikih šteta muslimanima koji su bili naseljeni u tim područjima. Sve u svemu, u Bosni i Hercegovini bili su ugroženi životi, materijalna bogatstva, čast i trgovina, i to je sve prisiljavalo muslimansko stanovništvo na iseljavanje.

Jedna od država koja se željela dokopati bosanskohercegovačkog teritorija bila je i Austro-Ugarska imperija. Ona je željela da na jugu s Dunavom stvori jedan sigurnosni pojas, a na istoku da onemogući južnoslavensko jedinstvo i oduševljavala se idejom da proširi svoju vlast sve do Egejskog mora, a da Balkan bude u njenoj vlasti: vojno, ekonomski i trgovački. Prema XIV tačci San Stefanskog ugovora koji je potpisan nakon rata. Bosna i Hercegovina će ući pod zajedničku kontrolu Austrije i Rusije. Međutim, države nisu bile zadovoljne San Stefanskim ugovorom i smatrale su da je time narušena sigurnosna ravnoteža. Zbog toga je organizovan Berlinski kongres u cilju uspostavljanja te sigurnosne ravnoteže. Na tom je kongresu Bosna i Hercegovina data na upravljanje Austro-Ugarskoj. Dogovoreno je da se Bosna i Hercegovina preda jednoj neutralnoj i jakoj državi kao što je Austro-Ugarska. To je učinjeno zbog toga što Osmanska imperija nije uspjela riješiti pitanje izbjeglica, što nije uspio plan osmanske vlade da se organizuje lokalna autonomija različitim grupama i zbog toga što osmanska vojska, prema riječima austrijskog predstavnika, nije bila u stanju spriječiti ulazak grupa četa na austrijsko područje kao i oko 200.000 izbjeglica u Austro-Ugarsku.[3]

Engleska je morala napraviti ustupak Austriji zbog toga što se bojala da Rusija ne bi suviše ojačala i da bi onemogućila stvaranje lanca slavenskih država na Balkanu, pod izgovorom da se na tom nemirnom području uspostavi red. Zbog toga je pristala da se Bosna i Hercegovina i Novi Pazar ustupe Austriji.[4] Rezultat

[2] Bosna-Hersek, str. 48-49, 51-56, 61, 63-68.

[3] Berlin Kongresi Protokolleri, Istanbul 1297, str. 81-84.

[4] Yulug Tekin Kurat, Henry Layard'in Istabnul elciligi (1877-1880), Ankara 1968, str. 135-136; Berlin Kongresi Protokollerinin Tercumesi, str. 84.

svega toga bilo je to da je Bosna i Hercegovina prema XXV tačci Berlinskog sporazuma data Austriji.[5]

Austrija je pod izgovorom čuvanja ljudskih prava odmah željela da okupira Bosnu i Hercegovinu. Na kraju, unatoč brojnim protestima muslimana i hrišćana 29. jula 1878. godine započeli su pokreti za okupaciju. Prije ovih pokreta Austro-Ugarska je u Bosni i Hercegovini razdijelila proglase slijedećeg sadržaja:

"Cilj Austrije nije okupacija, ona samo želi da Bosnu i Hercegovinu oslobodi od problema u koje je ona zapala i želi da je dovede u stanje prosperiteta, kao i da svakoj zajednici da njenu vjersku i jezičku slobodu."

Cilj ovog proglasa bio je da pripremi javno mnijenje pred okupaciju i da onemogući mogući pritisak.[6] Međutim, ova situacija nije spriječila muslimane i pojedine pripadnike pravoslavne vjeroispovijesti u organizovanju četa za ratovanje. Uprkos ovom protivljenju, austrougarske snage su mogle tek 28. oktobra 1878. godine da zagospodare Bosnom i Hercegovinom.

Austrija se neplanirano susrela s protivljenjem okupaciji. Ona je i naočigled informiranosti stranih diplomata nepravedno postupala s narodom. Na kraju, Austrija je naočigled svih ugrožavala čast, ponos i život muslimanskog stanovništva, tako što je ubila mnogo žena, djece i nemoćnih. Posebno se usredotočila protiv uleme i drugih vjerskih dostojanstvenika. U zemlji je proglašeno vanredno stanje i jedan dio nebranjenog stanovništva uhapšen je i poslan u tvrđavu Olomuc.[7]

U to vrijeme, 21. aprila 1879. godine, Osmanska država je s Austrijom sklopila jedan tajni sporazum. U njemu je uvjetovano da ona Bosnu i Hercegovinu ostavlja Austriji pod uvjetom da se poštuju vjerska i ekonomska prava stanovnika Bosne i Hercegovine. S druge strane, kada se Austro-Ugarska razmjestila u Novopazarskom sandžaku, politički i ekonomski značaj Austro-Ugarske proširio se na Srbiju, Makedoniju i sjevernu Albaniju, tako da se Bosna u svakom pogledu nalazila u okviru granica Austro-Ugarske.[8]

[5] Bkz. Berlin Kongresi, str. 261.
[6] Bosna-Hersek, str. 86-89.
[7] Bosna-Hersek, str. 86-89.
[8] Yulug Tekin Kurat, Ayni eser, str. 140-143.

U Protokolu koji je potpisan 1879. godine Austrijska država se obavezala da će poštovati dolje navedene principe:[9]

1. služba službenika iz reda domaćeg stanovništva i porijekla a koji su i sada na službi će i dalje trajati. Novi službenici koji budu postavljani bit će porijeklom iz Bosne i Hercegovine;
2. zagarantovana je sigurnost ličnosti i vjere;
3. u hutbama (predavanjima s minbera u džamijama za vrijeme džuma-namaza petkom) bit će spominjano ime sultana;
4. ekonomski službenici i austrijske vojne formacije garantovat će muslimanima sigurnost ličnosti, imovine, časti i poštenja;
5. osobe koje dolaze na školovanje s teritorija Bosne i Hercegovine školovat će se u onim oblastima za koje mjesno stanovništvo ima potrebe, a troškove će podmirivati institucije odgovorne za to.

Uprava u Bosni i Hercegovini bila je povjerena Ministarstvu finansija Austro-Ugarske pod upravom ministra. On se nalazio na čelu lokalne uprave.[10] Austrougarski ministar finansija Benjamin Kalaj je s ciljem kontrole ove pokrajine počeo sa stvaranjem bosanske nacionalnosti. On je to uradio i radi toga da bi na taj način zaustavio širenje srpskog i hrvatskog nacionalizma. Ova politika nije polučila uspjeh zbog toga što nije prihvaćena među intelektualnim krugovima Srba i Hrvata, a među muslimanima zbog toga što su oni Tursku smatrali matičnom domovinom i zbog toga što su sebe prihvatali kao Turke.[11] U ovoj situaciji raspirivano je neprijateljstvo između Srba i Muslimana od Austrije[12], a, s druge strane, rađeno je da se potpuno prekine veza između muslimana i hilafeta. Austrija je imala za cilj da dobije na ugledu među muslimanskim stanovništvom. Zbog toga je i osnovala jedno tijelo od jednog predsjednika i četiri člana koje je nazvano Ulema-medžlis (1882. godine). Ovo tijelo i njegovi članovi bili su postavljeni od Ministarstva finansija Austro-Ugarske. Na taj je način Austro-Ugarska zadobila utjecaj na vjeru i mektebe muslimana u Bosni i Hercegovini. Zbog toga što je ovo tijelo bilo neovisno od hilafeta, Ulema-medžlis nije imao nikakvog značaja za

[9] Bosna-Hersek, str. 294-305.

[10] J. Krcmarik, "Bosna-Hersek", Islam Ansiklopedisi, Istanbul 1970, II, 733.

[11] Alexandre Popović, Axni eser, str. 288, 304.

[12] Alexandre Popović, Ayni eser, str. 290.

hilafet. Na ovaj način se Austro-Ugarska približila svome cilju jer je navodno dala na upravu bosanskohercegovačkim muslimanima njihove osnovne stvari, kao što su: vjera, a u stvari, na neki način ih stavila pod kontrolu. S druge strane, u cilju povećanja svog ugleda među bosanskohercegovačkim muslimanima i kontrole mješala se u upravljanje vakufa. S tom namjerom je birala virulne članove sa svoje strane za Vakufsku komisiju (Komisyon Ali-i evkaf)[13] i od stalnih članova ove komisije osnovana je Vakufska uprava.[14] Na taj je način Austrija došla do kontrole samih vakufa, ali i prihoda s tih vakufa.

Austrougarska uprava nije se zadovoljila ovim svim, nego je nastojala da iz pokrajinske uprave udalji muslimane, a da prihvati podobne muslimane ili umjesto njih katolike Hrvate ili Poljake, sve radi svoje vlastite koristi.[15]

Da bi došla do svojih ciljeva, Austrija je nastojala da dođe do posjeda i materijalnih bogatstava muslimana. Zbog toga je oduzimala nekretnine od lokalnih muslimana koji bi se usprotivili ovome. Iz tog razloga muslimani nisu mogli da uzmu "desetinu" sa svojih posjeda. Kada bi se žalili na ovo, ovakvi slučajevi bi na sudovima ostajali neriješeni. Austro-Ugarska je 15 puta povećala poreze koji su uspostavljeni u vrijeme osmanske vladavine. Zbog toga su muslimani koji nisu mogli izmiriti ove poreze iznosili svoje stvari na licitaciju da bi mogli isplatiti poreze koje su dužni. Od onih koji nisu bili u stanju da isplate poreze oduzimani su posjedi.[16]

Na osnovu gore navedenog, vidi se da je Austrija nastojala da muslimane dovede u podređen položaj. U godinama koje su slijedile ona je imala za cilj aneksiju Bosne i Hercegovine i zbog toga je nastojala da muslimane nagovori na jednu pobunu u korist katolika. Na taj su način na posjede koji su oduzeti od muslimana od Austro-Ugarske počeli da naseljavaju katolike Hrvate i poljske imigrante.[17] S druge strane, katolička udruženja počela su da pojedine muslimanske djevojke stasale za udaju prisilno pokatoličavaju. Tako je npr. "Katoličko propagandističko udruženje"

[13] Basbakanlik Arsivi (BA), Yildiz-Sadaret Hususi Maruzati (Ya-Hus), Nr. 413/8: Peste Sehbenderliginden gonderilen gizli tahriratin tercumesi.

[14] J. Krcmarik, Ayni makale, str. 733.

[15] BA, Ya-Hus, Nr. 413/38.

[16] BA, Ya-Hus, Nr. 413/38.

[17] BA, Ya-Hus, Nr. 413/38.

u Mostaru počelo da prislino mijenja vjeru muslimana i s tim ciljem vršilo je i otmicu muslimanskih djevojaka.[18] Osim toga, tadašnja muslimanska djeca bila su učena od učitelja Hrvata hrvatskoj kulturi i jeziku. Dakle, radilo se o tome da zavole austrijsku naciju, a, na drugoj strani, o Osmanskoj državi govorno je u neprijateljskom tonu i s tom nadom otvarane su škole.[19] Austrijska vlast udaljavala je one učitelje i vaspitače koji su imali časti i suprotstavljali se ovakvim stavovima, a na njihova mjesta postavljala one koji su bili koristoljubivi i za koje se nadala da će raditi u njenu korist.[20] Svi su ovi pokušaji austrijske vlasti kod muslimanskog stanovništva ostali bez uspjeha. Čak je za one osobe koje je nazivala izgubljenim osobama, kao što su ovi prije navedeni, počela da traži mjesto stalnog boravišta.[21] Kako Austrija nije uspjela u svojoj namjeri da je muslimani zavole, to se odlučila ili da ih ukloni ili da ih iseli, pa je počela s metodom "etničkog čišćenja". Ona ih je na to primoravala na taj način što je uzurpirala njihove posjede i bogatstva, prisiljavala ih na učestvovanje u katoličkim ritualima kao što im je i zabranjivala vjerske obrede. Ukratko rečeno, muslimani su pali u siromaštvo, nanesena je šteta njihovom ponosu i časti, i bili su izloženi velikom pritisku i nepravdama.[22]

Rezultat svega toga bilo je to što su muslimani Bosne i Hercegovine slali svoje molbe vladi u Istanbul i tražili dozvolu za iseljavanje da ne bi bili različiti od drugih ljudi, jer im je "došlo do grla"[23], i da se isele na neko područje van područja Bosne i Hercegovine da bi sačuvali svoju "nacionalnost".[24] Teme tih njihovih molbi bile su nepravde, pritisci, napadi i neprijateljstva koja su doživjeli nakon 1878. godine, i zbog toga traže dozvolu za iseljavanje.

II – Politika Osmanske države prema Bosni i Hercegovini

Državnici u Osmanskoj državi smatrali su veoma korisnim za povećanje svoga broja stanovništva to da prime muslimane iz država u kojima se uopće nije nalazila osmanska vlast ili iz država

[18] Bosna-Hersek, str. 138-141.
[19] Bosna-Hersek, str. 86-89.
[20] BA, Ya-Hus, Nr. 413/38.
[21] Bosna-Hersek, str. 208-216.
[22] Bosna-Hersek, str. 176-182.
[23] Cevdet Pasa, Tezakir (21-39), (yay. Haz. Cavid Baysun), Ankara, 1986, str. 26.
[24] BA, Yildiz Mutenevvi Maruzat, Nr. 175/183.

u kojima se osmanska vlast u potpunosti izgubila. Međutim, situacija s Bosnom i Hercegovinom nije bila ovakva. Osmanska država je pristala da upravu Bosne i Hercegovine ustupi Austro-Ugarskoj na neodređeno vrijeme pod uvjetom da ona i dalje ostane u vlasti sultana. (april 1879.)

Osmanska vlada je nakon 1879. godine vjerovala da se nastavlja pravo osmanske države nad njom ako ima tamo muslimanskog stanovništva. Ona je vjerovala da bi u slučaju austrijskog napada na Solun iza njenih leđa se na frontu nalazilo 400.000 bosanskohercegovačkih muslimana, koji bi bili velika opasnost za Austro-Ugarsku. Vjerovalo se da bi Austrija u slučaju iseljavanja bosanskohercegovačkih muslimana u Anadoliju njihove posjede dodijelila iseljenicima katolicima i da bi na taj način povećala broj stanovništva u toj oblasti. Osmanska vlada nije željela dati takvu priliku Austro-Ugarskoj i zbog toga je željela da nastavi zalagati se za prisustvo muslimana tamo. S druge strane, kad je riječ o pojavi mišljenja o iseljavanju u Anadoliju bosanskohercegovačkih muslimana, to je bilo veoma teško izvesti i zbog njihovog slabijeg materijalnog stanja. Kasa Osmanske države nije bila u prilici da im u tom pogledu izađe u susret. Stanovništvo Osmanske imperije bilo je osiromašeno dugogodišnjim ratovima koji su vođeni i nije bilo u mogućnosti da izdrži i taj izdatak pomaganja izbjeglicama. Zbog toga je postojao strah da će izbjeglice koje dođu iz Bosne i Hercegovine u Anadoliju biti siromašne i bijedno živjeti. U tom slučaju nije mogla prihvatiti molbe za iseljavanje bosanskohercegovačkih muslimana.[25] Zbog toga je osmanska vlada pratila dešavanja u vezi bosanskohercegovačkih muslimana i uložila dosta truda da sačuva ličnost, čast, ugled, vjeru, ponos, vjeru i pravac muslimana, ali i da potencijalne izbeglice odvrati od namjere za iseljavanjem. Zajedno s ovim Osmanska država odbila je nekoliko pojedinačnih molbi za iseljavanjem, kao što je neke odbila s objašnjenjem da "poštovani hilafet nije našao za shodno da to odobri".[26]

Unatoč gore navedenim potezima koje je poduzimala osmanska vlada kao i nastavka poteza Austrije kao što je insistiranje na

[25] BA. Meclis-I Mahsus (MM). Nr. 3278.

[26] BA. Yildiz Sadaret Resmi Maruzat (Ya-Res), 3/7, Lef. 2: Meclis-i Vukela Mazbatasi.

vojnoj obavezi, muslimansko stanovništvo insistiralo je na iseljavanju u Tursku. Turskoj nije preostalo ništa drugo nego da pokušava diplomatskim putem riješiti ovo, a da pojedinačne slučajeve doseljenika iz Bosne i Hercegovine prihvati.[27]

III – Izbjeglice, putevi izbjeglica i izbjeglički bilans

Bošnjaci nisu bili za to da napuštaju svoju matičnu domovinu i da ulaze pod tursku vlast i oblasti u kojima muslimani predstavljaju većinu. Jedan dio bosanskohercegovačkih muslimana je putevima prešao u Novopazarski sandžak, u kojem se nalazilo dosta muslimana. Jedan dio je preko Crne Gore prešao u Skadarski i Kosovski vilajet. Oni koji su došli u Beograd vozovima su prebacivani do Soluna. Odavde su prebacivani u Anadoliju. S druge strane, nailazimo na pojedinačne slučajeve da su neki rijekama, Savom i Dunavom, dolazili do crnomorskih luka, a odatle su iz tih luka odlazili u Istanbul.

Osmanska vlada je zajedno s radom na tome da onemogući masovna iseljavanja tolerisala pojedinačne slučajeve. Rezultat svega toga bio je da se u periodu između 1882. i 1900. iz Bosne i Hecegovine na teritorij koji se nalazio pod osmanskom vlašću iselilo više od 120.000 ljudi. Oko polovine ovih izbjeglica kasnije se vratilo na svoja područja.[28] Prema tome, stvarni broj izbjeglica u ovom periodu jeste oko 60.000. Unatoč iseljavanju, muslimani Bosne i Hercegovine bili su još uvijek značajan činilac jer su još uvijek bili u značajanom broju; sačuvali su svoju vjeru i jedinstvo. U ukupnom broju stanovnika u Bosni i Hercegovini muslimani su činili 1/3, i morao se njihov broj povećati. Uprkos svemu tome, u 1900. godini iselilo se još 20.000 osoba. Da bi se zaustavilo ovo iseljavanje, glavni konzul Konzulata u Dubrovniku je u mišljenju koje je poslao Ministarstvu vanjskih poslova 4. marta 1901. godine objašnjavao da se ono mora što prije zaustaviti.[29] Vjerovatno zbog preduzetih mjera, nakon toga je pokret iseljavanja znatno oslabio.

Austro-Ugarska je 5. oktobra 1908. godine proglasila aneksiju Bosne i Hercegovine. Ova vijest je donijela nove vjetrove

[27] BA. Ayniyat Defteri (AD), Nr. 1274/4: 16 Mart 1882 tarihli takrir.

[28] BA. Yildiz Sadrazam Kamil Pasa Evrakina Ek. Nr.86-35/3433: Saray-Bosna Vakif Idaresince Sadaret makamina verilen Layiha.

[29] BA, Ya-Hus, Nr. 413/134: Raguza Šehbenderliginden Hariciye Nezareti'ne Tahrirat Tercumesi (4 Mart 1901).

u odnosima Austrije, Rusije, Srbije i Osmanske države. Na kraju je Osmanska država bila prinuđena da prizna aneksiju Bosne i Hercegovine aprila 1909. godine. Po ovom protokolu, iseljavanje je bilo slobodno. Prema njemu, osobe koje se iseljavaju mogu upravljati svojim nekretninama i dobrima, davati ih na upravljanje, imaju pravo s njima upravljati lično ili preko trećih osoba.[30]

Prema tačkama iz ovog protokola koje se odnose na pitanje iseljavanja prema tumačenju osmanske vlade, zbog toga što je Osmanska država u potpunosti izgubila Bosnu i Hercegovinu ona, u najmanju ruku, neće sprečavati pokrete iseljenika prema Osmanskoj državi. Vakufska direkcija u Sarajevu bila je mišljenja da je ova situacija veoma štetna za muslimane u Bosni i Hercegovini. Prema njenom mišljenju, čak i da polovina muslimana hoće da se iseli iz Bosne i Hercegovine ona to neće moći uraditi iz više razloga. Ako se jedan dio muslimana iseli iz Bosne i Hercegovine, muslimani će doći u poziciju manjine. To će biti jedan od razloga za uništenje muslimana. Osim toga, posjedi i imovina iseljenika bit će razlogom dolaska kolonista iz Austrije u Bosnu i Hercegovinu, a posebno će to dovesti do povećanja broja katolika. Zbog svega toga Vakufska direkcija je u Sarajevu pripremila širok program u cilju sprečavanja iseljavanja koji je željela staviti u funkciju.

U godinama nakon aneksije, namjerno su se širile glasine među narodom da se tri godine neće davati pasoši onima koji se žele iseliti, da će se zabraniti prodaje posjeda i nekretnina. To je imalo naročito velikog traga na selima, i pokret za iseljavanje je ponovo veoma mnogo dobio na intenzitetu.[31] Tako se samo 1910. godine iselilo 17.000 osoba u Osmansku državu. U godinama od 1904. do 1914. godine broj iseljenika iznosio je 33.000. Od toga broja njih 11.000 se kasnije vratilo u Bosnu i Hercegovinu. To znači da je broj osoba muslimana koje su se iselile u ovom periodu iznosio oko 20.000. Praznine koje su se pojavile u Bosni i Hercegovini iseljavanjem Austrija je popunjavala naseljavanjem doseljenika katolika.[32]

[30] Bosna-Hersek, str. 286-291.

[31] BA, YS. K.P., Ev. Ek, Nr. 86-35/3433.

[32] Alexandre Popović, Ayni eser, str. 272.

IV – Aktivnost u vezi s mjestima za izbjeglice

Na prvo mjesto gdje su se Bošnjaci iseljavali bio je teritorij Novopazarskog sandžaka. Na teritorij Sandžaka sklanjale su se izbjeglice iz Srbije, Crne Gore i Bosne i Hercegovine. U periodu 1909.-1911. godine na području Sandžaka izbjeglice su bile smještene u 490 kuća. Oni koji su posljednji stigli bili su naseljavani na periferijama naselja. Izbjeglice koje su bile zanatlije i trgovci u vrlo kratkom roku preuzele su dobar dio trgovine u svoje ruke. Osobe koje su bile naseljene u brdovitim područjima formirale su nova naselja.[33]

Područja Kosova, Skadar i Makedonija bila su mjesta u kojima se sakupilo na hiljade bošnjačkih izbjeglica. Navodno, samo se u Kosovskom vilajetu, u Skopskom sandžaku u Koćan Kazi naselilo 721 osoba iz Hercegovine. U Skopskoj Kazi, u selu Hasanbej, naselilo se 60 izbjeglica Bošnjaka.[34] Bosanske izbjeglice naseljavale su se i na posjede unutar sandžaka Skadar-Drač.[35]

Oni koji se nisu mogli naseliti na rumelijski dio Osmanske države dolazili su kopnenim ili morskim putem do Istanbula. Oni koji su se sakupljali u Istanbulu morali su se jedno vrijeme tu zadržati.

Osmanska vlada je u cilju ispravnog vođenja procesa naseljavanja na mjestima predviđenim za to jedan period morala vršiti provjere. U tom cilju je Predsjedništvu vlade, Valiluku i Sandžaku uputila generalni upit o tome koja su pogodna mjesta na obalskim pojasevima u Istanbulu na koja bi mogli naseliti Bošnjake.[36] U odgovorima koje su dobili kaže se da isto kao i prije nije ostalo mjesta koja imaju posjede za poljoprivredu ili tolikih pogodnih mjesta na kojima bi se mogla obrazovati veća sela.[37] S druge strane, lokalni službenici koji su ispitivali ovu stvar su na kraju zaključili da bi to mogla biti nenaseljena mjesta, posjedi u šumama koji su prazni, šiprage koje su napuštene i ostavljene, mjesta oko jezera, neplodna zemljišta, pjeskovita ili pustinjska zemljišta.[38] Da

[33] Alexandre Popović, str. 303-305.

[34] BA, ID, Nr. 100037: Arz tezkiresi (5 Mayis 1892); BA, Buyruldu Defteri (BD), Nr. 6/96; BA, Suray-I Devlet, Nr. 5262.

[35] BA, ID, Nr. 96949.

[36] BA, Babiali Evrak Odasi (BEO), Nr. IradeI-Dahiliye (ID), 71407: Arz Tezkiresi (24 Ekim 1883); BA, AD, Nr. 1285/76; BA, BEO, AMD, Nr. 316/195.

[37] Bosna-Hersek, str. 90, 91, 93, 99, 101, 106.

[38] Bosna-Hersek, str. 93-96, 99-100, 102-105.

bi se ova mjesta mogla naseljavati, bilo ih je potrebno prije toga osposobiti i oživiti. Čak i da se ona ožive, nisu bila podesna za naseljavanje zbog nepostojanja poljoprivrednog zemljišta. Ovakva i slična mjesta imala su i posebnu klimu i zbog toga se izbjeglice naviknute "na kamenita i hladna mjesta" ne bi mogle ovdje skloniti. Bošnjaci iz tih razloga nisu prihvatili ni ovu vrstu mjesta koja su im lično ponudile izbjeglice pristigle iz Bugarske i s Kavkaza. Čak, očekivalo se da Bošnjaci neće prihvatiti da se ovdje nasele.

Izbjeglice koje su otišle u Anadoliju najviše su se naselile u Karahisari-Sahipu, Eskišehiru, Adapazaru, Bigi, Izmitu, Ankari i kraj trase pruge anadolske željeznice.[39]

Kako je bila sve veća stiska s pronalaženjem pogodnog mjesta za naseljavanje i kako je dignuta zabrana da se iseljenici zemljoradnici naseljavaju u gradove i kasabe, to je započelo proučavanje pogodnih mjesta i plodnog zemljišta za naseljavanje iseljenika.[40] S tim ciljem je počela podjela iseljenicima čifluka Rami, Kasr-i, ali muštemilati u Kagithani, zemljišta koje se nalazilo u posjedu Damat Edhem-paše kao i zemljišta koje se nalazilo u blizini Bejkoza, zvanog "ćiftlikati-humayun". Sve ovo je ustrojeno tako da se tu naprave sela, a poslije toga odlučeno je da se ovo dodjeli izbjeglicama iz Bosne i Hercegovine.[41]

Ovo je sve formirano u blizini već postojećih sela i kasaba tako da su postale manje ili veće četvrti. Na praznim mjestima nastala su nova naselja u obliku sela, kako će se to vidjeti iz navedene liste.[42]

U vilajetu Ankara u kazi Ćabukabad četvrt Hamidiye
U vilajetu Ankara u kazi Keskin četvrt Hamidiye
U vilajetu Ankara u kazi Nallihan četvrt Hamidiye s 19 kuća
U vilajetu Ankara u kazi Sivrihisar četvrt Hamidulasar
U vilajetu Ankara u kazi Sivrihisar selo Medžidije

[39] BA, ID, Nr. B 1319/26; SD, Nr. 6448; ID, Nr. 98339; Ya-Res, Nr. 104/41, ID, Nr. 97316, 99310, 100602.

[40] BA, AD, Nr. 1367/79-1.

[41] BA, AD, Nr. 1366/199-1; 1367/32-1; 94-1; 1149/227-2; Bosna-Hersek, str. 125-126.

[42] BA, Muhacirin Komisyonu Defteri, Nr. 759/51, 71, 73, 79; ID, Nr. RA 1319/28, R, 1315/4, CA 1329/4, M 1317/1, 72017; BD, Nr, 6/62; BosnaHersek, str. 182-186; Hudavendigar Vilayet Salnamesi 1303, str. 90; BA, SD, Nr, 3860.

U vilajetu Ankara u kazi Sivrihisar selo Mahmudije
U vilajetu Ankara u kazi Sivrihisar selo Osmanije
U vilajetu Ankara u kazi Sivrihisar selo Orhanije
U vilajetu Ankara u kazi Sivrihisar selo Hudavendigar
U vilajetu Ankara u kazi Haymana selo Feyzi-Hamidi
U vilajetu Ankara u kazi Zir
U vilajetu Ankara u kazi Sivrihisar
U vilajetu Ankara u kazi Sivrihisar selo Selimije
U vilajetu Ankara u kazi Sivrihisar selo Burhanije
U vilajetu Ankara u kazi Sivrihisar selo Kadirije
U vilajetu Ankara u kazi Sivrihisar selo Kesikkavak
U vilajetu Ankara u kazi Sivrihisar selo Sulejmanije
U vilajetu Ankara u kazi Sivrihisar selo Hamidabad
U vilajetu Ankara u kazi Sivrihisar selo Amedije
U vilajetu Ankara u kazi Sivrihisar selo Bajezid
U vilajetu Ankara u kazi Sivrihisar selo Tevfikije
U vilajetu Ankara u kazi Sivrihisar selo Fatih
U vilajetu Ankara u kazi Sivrihisar selo Lutfi-Hamidi
U vilajetu Ankara u kazi Sivrihisar selo Zilli-Hamidi
U vilajetu Ankara u kazi Sivrihisar selo Halimije
U vilajetu Ankara u kazi Sivrihisar selo Ihsanije
U vilajetu Ankara u kazi Sivrihisar selo Ihsanije
U vilajetu Ankara u kazi Sivrihisar selo Ertugrul
U vilajetu Ankara u kazi Sivrihisar selo Mesudije
U vilajetu Izmid u kazi Adapazari četvrt Hamidije
U vilajetu Biga selo Yalakaya 67 kuća
U vilajetu Hudavendigar u kazi Bursa selo Bošnjak 40 kuća 150 osoba
U vilajetu Hudavendigar u kazi Inegol selo Bahtijar 27 kuća
U vilajetu Hudavendigar u kazi Inegol selo Alaćamli 10 kuća 27 osoba
U vilajetu Hudavendigar u kazi Inegol četvrt Bosna-i Džedid 63 kuće 208 osoba
U vilajetu Izmir u kazi Seferihisar selo Ševketije 30 kuća
U vilajet u Izmir u nahiji Burunabad selo Yeni Bošnjak
U vilajetu Edirne u kazi Vize četvrt Sulejmanije
U vilajetu Kosova u kazi Osmanije selo Ihsanije 24 kuće

V – Pružena pomoć iseljenicima

Jedan dio bosanskohercegovačkih iseljenika došao je u Anadoliju preko Srbije, Kosova i Soluna. Oni su prevezeni vozom do turske granice preduzećem "Uprava srbskih željeznica" uz popust od 50% na cijenu. Oni su također od turske granice do Soluna prevezeni uz popust "Preduzećem istočne željeznice".[43] Osobe koje su bile u mogućnosti platile su kartu za prijevoz, a za one koji zbog svog slabog materijalnog stanja to nisu bili u mogućnosti platila je država. Radi isplaćivanja ove nadoknade je u Turskoj ambasadi u Beogradu otvoren kredit.[44] S druge strane, za iseljenike koji su putovali vozom, da ne bi čekali, na kraju svake sedmice dostavljan je račun na adresu Ministarstva finansija.[45] Tako je u februaru 1901. godine uplaćeno Upravi istočnih željeznica 17.884 kuruša i 30 para na ime nadoknade za prijevoz izbjeglica iz Bosne i Hercegovine do Soluna.[46]

Jedan dio izbjeglica iz Bosne i Hercegovine je rijekom Dunavom i crnomorskim putem dolazio do Istanbula ili do drugih anadolskih luka. Uočljivo je da su brodske kompanije davale popust od 15% na ukupnu cijenu karata za izbjeglice iz Bosne i Hercegovine.[47] Nadoknade za karte za brodove siromašnih izbjeglica davane su iz kase.[48]

U slobodno vrijeme izbjeglice koje su bile pripadnici nekog esnafa raspoređivane su na posjede u selima i u gradovima. Država je davala materijalna sredstva i za životne namirnice koje su izbjeglice trošile u toku putovanja. Također je domaće stanovništvo, u okviru svojih mogućnosti, pomagalo u jednom procentu izbeglicama koje bi došle na mjesta u kojima će živjeti.[49]

---

[43] BA, BEO, Muhacirin Komisyonu Defteri, Nr. 760/92.

[44] BA, MM, Nr. 517821 Mayis 1891 tarihli Arz tezkiresi; BA, MM, Nr. 5483, IE, I: Meclisi-Mahsus Mazbatasi (27 Ocak 1892); BA, BEO, Muhacirin Komisyonu Defteri, Nr. 760/12, 67; Selanik'e gelen Bosna-Hersek gocmenlerinin mesarif-i sevkiyyesi yol hasilatindan edildigine dair BA-BEO, Muhacirin Komisyonu Defteri, NR. 759/44; 24 Agustos 1901 tarihki takrir.

[45] BA, BEO, Muhacirin Komisyonu Defteri, Nr. 760/110: 17 Subat 1901 tarihli kayid.

[46] BA, BEO, Muhacirin Komisyonu Defteri, Nr. 769/109: 11 Subat 1901 tarihli kayid.

[47] BA, BEO, Nr. 2514; Sura'yi Devlet Mazbatasi ve Irade (9 Haziran 1879).

[48] BA, BEO, Nr. 762/308.

[49] Nedim Ipek, Rumeli'den Anadolu'ya Turk Gocleri (1877-1890), (Doktora tezi, TTK tarafindan basilmaktadir), Ankara 1991, str. 217-218.

Međutim, osmanska vlada je bila u problemima kada se radilo o svakodnevom iseljavanju jer se bojala da ona podstiče iseljavanje. Osmanskoj državi je išlo u prilog da u Bosni i Hercegovini ostane "u principu islamska uprava". Zbog toga je nastojala da s Austro-Ugarskom otvori diplomatske pregovore da bi pokušala osigurati pravnu sigurnost opstanka muslimana pod Austrijom i da bi na taj način radila na onemogućavanju iseljavanja generalno. U isto vrijeme, osmanska vlada je pravno pokušavala obeštetiti one koji su pomagali iseljenike da ovi potonji ne bi pali u još veću bijedu.[50] Tako je osmanska vlada iz državne kase, iako uz poteškoće, dala pomoć vladi Crne Gore u iznosu od 400 lira za izbjeglice iz Bosne i Hercegovine za njihove životne namirnice, tj. za izbjeglice koje su se nalazile na njenom teritoriju, a koje više nisu mogli da pomažu tamošnji muslimani.[51]

Potrebe za životnim namirnicama izbjeglica iz Bosne i Hercegovine nadoknađivane su iz lokalnih fondova.[52] Izbjeglice koje su se nalazile u gradovima, a kojima je bila potrebna pomoć, dobijale su dnevno pola oke hljeba[53], dok su osobe koje su bile smještene u selima dobijale dnevne potrebe. Tako je npr. odlučeno da osobe koje su se nalazile na selima u 33 kuće sa 189 bosanskih izbjeglica dobiju u vrijeme žetve kao dnevnu potrebu po pola oke i 8.350 kilograma.[54] Iznos ovih dnevnih davanja mogao se mijenjati u zavisnosti od potrebe. Tako je npr. u Novopazarskom sandžaku za 307 bošnjačkih izbjeglica koje su se tamo nalazile desetina otišla od 200 na 300 dirhema, a 40 para od tog udjela bio je dužan da da Kosovski vilajet.[55]

Izbjeglice koje su bile smještene u naseljena mjesta privremeno su bile smještene u vilajetske centre. U tom su slučaju lokalno stanovništvo, u okviru svojih mogućnosti, ili lokalna uprava pomagali te izbjeglice tako što su im davali neke stvari kao što su: peći, ležajevi za spavanje, jorgani i sl. U to vrijeme su se ispitivala mjesta ili zemljišta na kojima će se izbjeglice naseliti.

U naseljima i selima koja su posebno osnovana za izbjeglice počelo se s organizovanjem zajedničke proizvodnje. Zbog toga su

[50] BA, MM, Nr. 3278, Lef. 2: Kosova vilayetine mahremane telgraf.
[51] BA, ID, ZA, 1321/35: Meclisi-Vukela mazbatasi.
[52] BA, ID, ZA, 1312/29
[53] BA, ID, Nr. 100602; Hususi irade (11 Haziran 1892).
[54] BA, BEO, Muhacirin Komisyon Defteri Nr. 759/25.
[55] BA, SD, Nr. 2511: 5 Temmuz 1879 tarihli Arz tezkiresi.

u tim mjestima poslovi oko izgradnje ugovarani preko preduzimača.[56] U mjestima i selima koja su već postojala, a u koja su naseljene izbjeglice, poslove u vezi izgradnje izbjeglice su sve više same organizovale. Ovim izbjeglicama koji su bili posebno siromašni davano je za te potrebe po 600 kuruša po kući.[57] U isto vrijeme je u izgradnji pomagalo lokalno stanovništvo ili lokalna uprava. U takvom ambijentu je davana pomoć u vidu novca iz kase za poslove koje su obavljali stolari ili arhitekte, a putem lokalnog stanovništva pomagane su izbjeglice u nabavljanju rezane građe.[58] Tako se npr. saglasilo da se za izgradnju 34 stana za izbjeglice iz Bosne i Hercegovine koje su se nalazile u dolini strumičke kaze odobri 340 lira od kredita u iznosu od 2.000 lira. Ovaj iznos će se namiriti iz kase.[59] S druge strane, Ziraat banka davala je beskamatne kredite onima koji su uzimali građevinski materijal.[60]

Rezultat svega toga bila je namjera da se izgradi ukupno 2.076 stambenih jedinica u vilajetu Ankara i to: u Ćubukabad kasabi 63, u Keskin kazi u kasabi Maden 150, u mjestu Bala-Akkušak 180, Bala centar 20, Ankara centar 60, u kazi Hajmana 504, u kazi Zir 399 i u kazi Sivrihisar 700. Čak se i počelo s gradnjom jednog dijela ovoga. Međutim, koliko je od svega toga urađeno i dokle se došlo s ovim, nismo mogli da pronađemo nikakav dokument vezan za to.[61]

Također u mjestima u kojima su se izbjeglice trajno nastanile sagrađene su bolnice u cilju kontrole da izbjeglice nisu dobile nekakve zarazne ili opasne bolesti. Tako su, naprimjer, u Gureba bolnici u Ankari odvojene tri spavaonice (odjela) na ime bolesnih izbjeglica.[62]

Država je željela što prije osposobiti izbjeglice da mogu privređivati i proizvoditi. U tom cilju je putem esnafa davala izbjeglicama kredite, poljoprivrednicima stoku za uzgoj; onima

[56] BA, ID, Nr. S 1318/21.

[57] BA, BEO, Muhacirin Komisyonu Defteri, Nr. 760/106.

[58] BA, ID, Nr. 82349: 7 Eylul 1887 tarihli Arz tezkiresi: SD, Nr. 5399: Arz tezkiresi 10 Mayis 1888.

[59] BA, ID, ZA, 1312/29.

[60] BA, ID, Nr. 100602: Hususi irade 9 Haziran 1892.

[61] BA, BEO, Muhacirin Komisyonu Defteri Nr. 759/51, 71/23; Bosna-Hersek, str. 184-185.

[62] BA, BEO, Muhacirin Komisyonu Defteri, Nr. 760/89.

koji su obrađivali zemlju davala je sredstva za obradu te zemlje, dijelila žitarice, kao što su: pšenica, kukuruz, ječam, proso, krompir ili pasulj.[63]

Sve ove rashode namirivala je iz prihoda od tih proizvoda, od tzv. "ekonomskih sanduka" i od Ziraat banke.[64] Isto tako su izbjeglice iz Bosne i Hercegovine dvije godine po svom nastanjivanju bile oslobođene od "tekalifi-emiriyye".[65]

Mi nismo u situaciji da kažemo koliki je ukupan iznos novca potrošenog na pomoć za izbjeglice iz Bosne i Hercegovine koje su se naselile u Anadoliju u periodu 1878.-1912. Mišljenja smo da ćemo u ovo unijeti više svijetla ako navedemo jedan-dva primjera. Tako je npr. za izbjeglice iz Bosne i Hercegovine koje su se naselile u Ankari bilo potrebno 1.895.300 kuruša za: izgradnju mjesta gdje će stanovati, stvari za stanovanje, jela i dnevne potrebe kao i životinje za poljoprivrednike.[66] Za 283 kuće stanovnika koji su došli u Ankaru da bi bili naseljeni duž trase anadolske željeznice, za jednu godinu bilo je potrebno 1.688.075 kuruša za životne namirnice i za neka sredstva za one koji obrađuju zemlju.[67] Za potrebe kao što su ove, za izbjeglice iz Bosne i Hercegovine koje su poslane u Ankaru vilajetskom naredbom je izdvojeno 20.000 lira.[68]

Ako se baci letimičan pogled na arhivsku građu iz 1905. godine, vidjet će se da se u potpunosti nisu mogle zadovoljiti potrebe izbjeglica koje su došle u Anadoliju, u naprijed navedenim stvarima. Prosperitet ovih izbjeglica koje su naseljene u Anadoliji u pogledu vjere kao i u drugim stvarima bio je u korist i države i naroda. U tom pogledu osnivana su sela za izbjeglice. U ovim selima su građene: džamije, mesdžidi kao i mektebi-ibtidaije (osnovne škole). U ovim mektebima su izbjeglice podučavane Kur'anu, osnovnom islamskom vjerovanju, nauci. U pogledu

[63] BA, BEO, Muhacirin Komisyonu Defteri, Nr. 759/59, 760/9; BA, ID, Nr. B 1319/26: Meclisi-Vukela mazbatasi 22 Ekim 1901.

[64] BA, ID, Nr. B 1319/26; 100037, Lef. 2.

[65] BA, BEO, Nr. 88/3-37.

[66] BA, BEO, Muhacirin Komisyonu Defteri, Nr. 760/69: 23 Eylul 1900 tarihli kayid.

[67] BA, BEO, Muhacirin Komisyonu Defteri, Nr. 760/91 23 Kasim 1900 tarihli kayid.

[68] BA, BEO, Muhacirin Komisyonu Defteri, Nr. 760/65 24 Eylul 1901 tarihli kayid.

poljoprivrede podučavali su ih kako doći do zarade u tom pogledu, izbjeglicama koje su se bavile obradom zemlje – kako obrađivati tu zemlju, i oko usjeva; sakupljana je pomoć kako da se nabave životinje potrebne za obradu zemljišta, ali i životinje potrebne za mužu; također se bavilo i zdravstvenim problemima izbjeglica. U vezi sa sigurnošću izbjeglica, u nekoliko sela je, na osnovu jedne naredbe "endžumeni mahsusa", poslan po jedan direktor i nekoliko žandara. U cilju ostvarivanja svega navedenog obrazovana je jedna posebna komisija za to pod predsjedavanjem samog sultana.[69]

VI – Socijalna struktura izbjeglica

Porodica u Bošnjaka koji su se iselili u Anadoliju brojala je između 2 i 8 članova, a to znači da je to u prosjeku iznosilo 4,6 osoba. Osim ovih članova, u nekim porodicama nalazila se majka starješine kuće ili njegov brat. Prema tome, Bošnjačka porodica je tip jezgrovitog tipa porodica. S druge strane, oženjeni muškarci imali su po jednu suprugu. Broj djece u jednoj porodici kretao se od jednog djeteta do šestero djece, što znači da je prosjek iznosio dvoje djece.

Kad je riječ o spolnoj strukturi kod bošnjačkih izbjeglica, ona je iznosila 56% muškaraca i 44% žena. Od ukupnog broja izbjeglica 0,8% su bile bebe (od 0 do 1 godine starosti), 47% su bila djeca (od 1 do 14 godina starosti), 40,2% su bile zrele osobe (od 15 do 45 godina starosti) i 12% su bile starije osobe (osobe starije od 45 godina starosti). Drugačije rečeno, 40,2% izbjegličke populacije bilo je radno aktivno. Bez sumnje je ovaj procenat bio još niži ako uzmemo u obzir nesposobne i bolesne. Kao rezultat svega toga možemo tvrditi da je više od polovine ove izbjegličke populacije bilo potrošačko.

Radno sposobni iseljenici se nisu mogli odmah svrstati u kategoriju proizvođača. Čak, mnogi poljoprivrednici među izbjeglicama nisu naseljeni u sela i silom su prilika morali ostati živjeti na ivicama naselja i gradova. Izbeglice kao što su ove, koje nisu mogle doći do velikih posjeda, počele su da uzurpiraju njive lokalnog stanovništva. Grupe izbjeglica kojima se nije svidjelo

[69] BA, ID, Nr. L 1327//27: Encumeni-Mahsus Mazbatasi 14 Aralik 1905.

zemljište koje im je pokazano odlazile su na druga mjesta bez konsultacija s bilo kakvom institucijom, ili ponekad zbog pogrešnog tumačenja i postupaka službenika koji su bili odgovorni za iseljenike i centralnih autoriteta. Tako su koristi od naseljavanja kasnile ili su bile nepotpune.[70]

Polovina iseljenika koja je došla u Anadoliju vratila se siromašna i u problemima unatoč brojnoj pomoći lokalnog stanovništva i mnogobrojnim raznim pogodnostima koje su im dane od države. Jedan dio onih koji se nisu mogli vratiti, pošto nisu znali turski, bio je bez posla, ali i zbog drugih razloga se nije mogao uklopiti. Rezultat svega toga jeste taj da nisu bili prihvaćeni od društva i da su krenuli van moralnog kolosijeka i ostali u jednom neznanju.

Zaključak

Države radi lakše odbrane svojih granica i radi svoje sigurnosti nastoje da svoje granice pomaknu do prirodnih prepreka kao što su morske granice, planinski lanci ili rijeke.Tako je Osmanska država svoje zapadne granice pomjerila do rijeka Dunava i Save. U cilju očuvanja svojih granica na sjeveru, Osmanska država je na sjeveru ovih rijeka formirala jednu granicu u obliku tampon-zone. Međutim, države Svete alijanse dospjele su do ove granice nakon druge opsade Beča i počele da uzimaju osmanske posjede na Balkanu i riješile da učine kraj vladavini Osmanske države podjelom teritorija među sobom. Berlinski mirovni sporazum bio je prijelomna tačka u ovim njihovim planovima. Rezultat toga bio je da je veliki dio Balkana ovim sporazumom izašao izvan okvira Osmanske države.

Austro-Ugarska imperija okupirala je Bosnu i Hercegovinu nakon Berlinskog kongresa nakon što se žalila. Nakon što su ova područja došla u okvire njenih granica, Austrija je stremila ka tome da ima glavnu riječ na Balkanu. Da bi ovo mogla ostvariti, ona je planirala da promijeni strukturu stanovništva Bosne i Hercegovine i da ga okrene u njenu korist. Zbog toga je jedan dio katoličkog stanovništva koji se nalazio unutar granica Austro-Ugarske imperije naseljavala na području Bosne i Hercegovine,

[70] BA, BEO, Nr. 87-3-36; Muhacirin Komisyonu Defteri, Nr. 760/114.

a, s druge strane, primoravala muslimane da postaju katolici. Bosanskohercegovački muslimani koji su se osjećali Turcima, i koji su Tursku prihvatali kao svoju matičnu državu, izlaz za ovakvu politiku Austrije nalaze u iseljavanju.

Osmanska država željela je sačuvati stanovništvo Bosne i Hercegovine i nije prihvatala želje muslimana za iseljavanjem. Uporedo s tim ujedno je radila na onemogućavanju pokreta iseljavanja. Zbog ovakve politike Osmanske države, i u slučaju Bosne i Hercegovine kao i slučajevima Bugarske i Kavkaza, ona nije bila u mogućnosti da se susretne s velikim valom iseljavanja. Uporedo s tim, da ne bi bila potpuno nespremna za politiku koju je sprovodila Austrija, Osmanska država nastoji da diplomatskim putem s evropskim državama, a naročito s Austrijom, riješi pitanje čuvanja sigurnosti prava muslimana.

Pošto se sve ovo nije moglo riješiti diplomatskim putem, oko sto hiljada muslimana se u periodu 1878.-1914. godine iselilo na područja koja su se nalazila pod upravom Turske. Ove izbjeglice su se osim na područja u evropskom dijelu Osmanske države naselile i na područja zapadne i srednje Anadolije, na područja koja su kupljena ili dobivena na drugi način. Oni se zbog raznih razloga, kao što su nepoznavanje jezika, nezaposlenost i dr. nisu mogli odmah uklopiti u okolinu.

Prijevod s turskog:
Mr. Kemal BAŠIĆ